

OKU TEFEKKÜR ET TEFEKKÜR ET OKU

OTTO

OTTO 166

© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

OSMANLI EDEBİYATI 02

Osmanlı Edebiyatının 200'ü

Üzeyir Aslan - Hakan Taş - Ömer Zülfe

Editör: Ömer Zülfe

Son Okuma: Mehmet Aknar

Redaksiyon: MAK Grup Redaksiyon Ekibi

Grafik Tasarım ve Uygulama: TAVOOS

Baskı: Olivin Ofset Basım Yenimahalle/Ankara

1. Baskı: Ekim 2018

ISBN 978-605-2300-87-9

Sertifika No: 33205

İletişim Adresleri

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4

06690 Çankaya Ankara

tel.-faks: 0312. 439 01 69

www.ottoyayin.com

otto@ottoyayin.com

facebook.com/ottoyayinlari

twitter.com/ottoyayin

OSMANLI EDEBİYATININ 200'Ü

Üzeyir Aslan
Hakan Taş
Ömer Zülfe

OTTO

Bu kitapta,

Üzeyir Aslan; Altın, Ankâ, Ar'ar, Aristotales, Aslan, Bayrâm, Bel, Belâgat, Beyân, Cân, Cemşid, Cülûsiyye, Dahhâk, Dîvâne, Dünyâ, Efrâsyâb, Elest, Fakr, Fetihnâme, Fitne, Gendüm, Gönül, Gül, Güvercin, Hece, Hırsız, Hızır, Hümâ, Hüsrev, İdiyye, İntâk, İrsâl-i Mesel, İskender, Kafîye, Kârûn, Lâle, Lügaz, Mahlas, Meânî, Mevrit, Meyve, Mısır, Muammâ, Muvaşşah, Mübâlağa, Mülemmâ, Nasihatnâme, Nazîre, Ney, Nokta, Perî, Redif, Revi, Rüstem, Selh, Şâne, Şâhit, Şeytân, Şiir, Tabip, Tâtâr, Tettebbu', Tezad, Tûbâ, Yüz, Zerrîn-Kadeh, Züleyhâ maddelerini;

Hakan Taş; Âb-ı Hayât, Abdâl, Alın, Ases, Ay Tutulması, Bahar, Beyt, Came, Cebrail, Cem-Tefrik-Taksim, Cennet, Cinas, Çerağ, Dağ, Dört Unsur, Ejder, Esrar, Firavun, Garabet, Gazel, Genc, Güneş, Güneş Tutulması, Haşv, Hindû, İbrahim, İktibas, İltifat, İrem, İsfahan, İstiare, İştikak, Kıta, Kıyasa Muhalefet, Kinaye, Kirpik, La'l, Leff ü Neşr, Mecaz, Mirrih, Musa, Müşteri, Nisan, Nuh, Nüşirevân, Peyk, Rûcu, Sâkî, Sec', Sehl-i Mümteni, Süleyman, Sürme, Takid, Tariz, Tenafür, Terdid, Teşbih, Tevriye, Tezkiretü's-Şu'arâ, Utarit, Vasl, Yed-i Beyza, Yusuf, Za'f-ı Telif, Zihaf, Zühal, Zühre maddelerini;

Ömer Zülfe ise; Ağlamak, Ağyâr, Âhû, Akıl, Akşam, Âşık, Aşk, At, Ayrılık, Bedî, Ben, Beraat-ı İstihlal, Câm, Cehennem, Çocuk, Dert, Dîbâce, Feyz, Gamze, Gözyaşı, Habâb, Hat, Hayal, Hayran, Hoten, Hallâc-ı Mansûr, İsa, İlim, İrfan, İstanbul, Kâfir, Kalem, Karınca, Kaş, Kesret, Kılıç, Kimya, Kûy, Mâtem, Mazmun, Melâmet, Menekşe, Meyhane, Misk, Mum, Mutrib, Nergis, Ölüm, Pervâne, Peykân, Put, Râz, Rind, Rûm, Sabâ, Saç, Sadev, Sevgili, Sebk-i Hindî, Sihir, Sünbül, Şâhîn, Şevk, Üskûf, Vuşlat, Yılan maddelerini yazmıştır.

ÜZEYİR ASLAN

Samsun'da doğdu (1972). Lisans öğrenimini Marmara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde yaptı (1996). Aynı üniversitenin Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde "Neş'et Süleyman Efendi (1735-1807): Terceme-i Şerh-i Dü-Beyt" adlı tezi ile yüksek lisansını (1999) ve "17. Yüzyıl Türk Klasik Şairlerinden Nehcî Mustafa Dede (1616-1680?), Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tenkitli Metinler: Divan, Tuhfetü's-Sâlikîn ve Hediye'tü'l-Mütereşşidîn" adlı tezi ile doktorasını tamamladı (2005). "Ubeydullah Han Şairi Sâni ve Türkçe Dîvânı" adlı çalışması ile doçent (2011), "İvaz Paşa Oğlu Atâyî (öl. 1437) Dîvânı" çalışması ile profesör kadrosuna atandı (2017). Hâlen Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

HAKAN TAŞ

Afyonkarahisar'da doğdu (1973). İlk, orta ve lise eğitimini aynı yerde tamamladı. Marmara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümünden mezun oldu (1995). *Vahyi Divanı ve İncelenmesi* adlı teziyle İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında, doktor unvanını aldı (2004) ardından doçent (2010) ve profesör oldu (2016). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümünde görev yaptı (2012-2016). Eski Türk edebiyatı alanında bilimsel kitap, makale ve sempozyumlarda sunulmuş bildirileri vardır. Evli ve üç çocuk babasıdır.

ÖMER ZÜLFE

Edirne'de doğdu (1973). İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu (1995). "Naşid (1749-1791) Dîvân" başlıklı teziyle Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde yüksek lisansını (1998), "Yakînî [ö.1568]: Dîvân: Yakînî Tenkitli Metin Tetkik Dizin" başlıklı teziyle Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde doktorasını tamamladı (2004). Ardından doçent (2007) ve profesör oldu (2014). Hâlen Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. *On Altıncı Yüzyıl Şairi Selikî ve Şiirleri* (2006), *Şiirin İzinde Sözün Gölgesinde Osmanlı Şiirinden Kelimeler, Kavramlar, Deyimler* (2011), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* (2015) ve *Metin Şerhi* (2015) yayınlanmış kitaplarından bazılarıdır.

İçindekiler

Önsöz	8	Cinas	49	Gamze	89
Şiir	10	İştikak	50	Saç	91
Mahlas	11	Sec'	52	Hat	92
Mazmun	12	İktibas	53	Bel	93
Beyt	13	Mülemmâ	55	Kûy	94
Gazel	14	İrsâl-i Mesel	56	Âşık	95
Kita	16	İltifat	57	Gönül	97
Hece	17	İntâk	59	Ayrılık	98
Kafiye	18	Tariz	59	Vuslat	99
Redif	19	Terdid	61	Ağlamak	100
Revi	20	Sehl-i		Gözyaşı	101
Vasl	21	Mümteni	62	Dağ	102
Zihaf	22	Beraat-ı		Râz	104
Belâgat	24	İstihlal	63	Dert	105
Takid	25	Muvaşşah	64	Melâmet	106
Garabet	26	Muammâ	64	Dîvâne	107
Kıyasa		Lügaz	66	Meyhane	108
Muhalefet	28	Dîbâce	67	Câm	109
Tenafür	29	Nazîre	69	Akıl	111
Za'f-ı Telif	31	Tetebbu'	70	İlim	112
Haşv	32	Selh	72	İrfan	113
Meânî	34	Mevlit	73	Şevk	114
Beyân	34	Nasîhatnâme	74	Kesret	115
Bedî	35	Cülûsiyye	75	Nokta	117
Mecaz	37	Fetihnâme	76	Cân	118
Teşbih	38	İdiyye	77	Elest	119
İstiare	39	Tezkiretü's-		Feyz	120
Kinaye	40	Şu'ara	78	Hayal	122
Tezad	41	Sebk-i Hindî	80	Hayran	123
Rücu	42	Aşk	81	Fakr	124
Cem-Tefrik-		Sevgili	82	Fitne	125
Taksim	43	Yüz	83	Cebrail	126
Leff ü Neşr	45	Alın	84	Cennet	128
Mübâlağa	46	Kaş	86	Cehennem	129
Tevriye	48	Ben	87	Şeytân	130
		Kirpik	88	Genc	132

Yed-i Beyza	133	Rind	178	Nuh	219
Bayrâm	134	Abdâl	179	İbrahim	220
Mâtem	136	Mutrib	181	Yusuf	221
Ölüm	137	Sâkî	182	Musa	222
La'l	138	Tabip	183	Süleyman	223
Altın	139	Peyk	184	İsa	224
Sadef	141	Ases	186	Züleyhâ	226
Kalem	142	Çocuk	187	Hızır	227
Kılıç	143	Hırsız	188	İskender	228
Mum	144	Hindû	190	Aristoteles	230
Çerağ	145	Tâtâr	191	Hallâc-ı	
Peykân	147	Utarit	192	Mansûr	231
Ney	148	Zühre	193	Nûşrevân	233
Üsküf	149	Mirrih	194	Hüsrev	234
Sürme	150	Müşteri	196	Efrâsyâb	235
Şâne	151	Zühal	197	Rüstem	237
Came	153	Güneş		Cemşîd	238
Esrar	154	Tutulması	198	Dahhâk	239
Misk	155	Ay		Kârûn	240
Sihir	157	Tutulması	200	Firavun	242
Kimya	158	Habâb	201	Ankâ	243
Dünyâ	159	Sabâ	202	Hümâ	244
İstanbul	160	Bahar	203	Ejder	245
Rûm	161	Nisan	205	Âhû	247
Hoten	163	Akşam	206	Aslan	248
Mısır	164	Gül	207	Pervane	249
İrem	165	Lâle	208	At	251
Dört Unsur	167	Sünbül	210	Şâhîn	252
Güneş	168	Menekşe	211	Yılan	253
Âb-ı Hayât	169	Nergis	212	Karınca	254
İsfahan	171	Tûbâ	213	Güvercin	256
Şâhit	172	Ar'ar	214		
Ağyâr	173	Zerrîn-		Kaynaklar	258
Perî	174	Kadeh	215	Dizin	270
Put	176	Meyve	216		
Kâfir	177	Gendüm	218		

Önsöz

OTTO Yayınları'nın "Kavram Haritaları" projesinin bu ikinci kitabında, Osmanlı edebiyatına dair temel kavramlar daha geniş bir yelpazede okuyucunun ilgisine sunulmaktadır. Çok yönlü ve derinlikli bir yapıya sahip altı yüz yıllık bir edebiyatın lokomotif kavramlarını kusursuz bir şekilde belirleyerek birkaç cümle içerisinde özetlemek kolay değildir. Bu yüzden, elden geldiğince yan yollara sapmadan ve çok fazla ayrıntıya girmeden kelime ve kavramların ana hatlarını sunmaya çalıştık. Osmanlı şiiri hakkında daha kapsamlı ve daha ayrıntılı bilgi almak isteyen genel okuyucu kitlesinin ve başta Türk dili ve edebiyatı bölümlerinde eğitim görenler olmak üzere alana ilgi duyan üniversite öğrencilerinin bu çalışmada takdim edilen kavramlardan azami yarar sağlayacağını umuyoruz.

Bu kitapta öncelikle şiir, nazım şekilleri ve türleri, belagat, sosyal hayat, genel kavramlar, tasavvuf, kişilikler, tipler, hayvanlar, bitkiler, efsane, âdet, gelenek-görenek ve maddi kültür öğeleri olmak üzere bilinmesi gerekenlerden sonrakilere doğru akacak şekilde sıralanmış 200 madde yer almaktadır. Değerlendirilen her madde ayırıcı vasıflarıyla tanımlanmış, bazı maddelerde projenin yapısına uygun olarak alanın uzmanlarının tanımları referans gösterilmiştir. Bunun dışında birçok kavram, Osmanlı şiiri metinlerinden alınan örneklerle desteklenmiştir. Yüzyılların araya koyduğu mesafeyi kısaltmak ve okuyucuyu konuya daha da yaklaştırmak adına her

bir örnek, yaşayan Türkçeye aktarılmıştır. Seçilen beyit ve alıntuların konuyu temsil kabiliyetine dikkat edilmiş ve edebî zevke hitap edecek sadelikte olmalarına özen gösterilmiştir. Yeni anlaşılmazlıklara sebebiyet vermemek adına, örnek metinlerin yazımında transkripsiyon harfleri kullanılmamış, yazıldıkları dönemin dil özellikleri yansıtılmamıştır. Metinlerin günümüz imlasına uydurulmuş olmasının ilgiyi daha da artıracığına inanıyoruz.

Bu çalışmaya konu edilen maddelerin seçilişi ve işlenişi konusunda sahanın uzmanlarından itirazlar gelebilir. Gelecek her türlü yapıcı eleştiri, daha iyiye ulaşmada yol gösterici olmasıyla bizim için kıymetlidir. Ortaya koyduğumuz çalışmanın, yerinde tenkitlerle zaman içerisinde daha da olgunlaşip gelişeceğine dair umudumuzu muhafaza ediyoruz.

Kitapların ortaya çıkması süresinde gösterdikleri ilgi ve sabır sebebiyle başta Sayın Veli Aknar olmak üzere bütün OTTO Yayınları mensuplarına teşekkürü zevkli bir borç biliriz.

İlk kitapta olduğu gibi burada da maddeler, ilgi alanlarımızı göre tarafımızdan paylaşılmış ve elden geldiğince ortak bir üslupla yazılmaya çalışılmıştır.

Ü. Aslan - H. Taş - Ö. Zülfe

Şiir

şîr

Belîğ olmak şartıyla manzum (ölçülü) ya da mensur (düz yazı) hâlde kaleme alınmış, güzellik duygusunu harekete geçiren, okuyan ve dinleyende estetik bir heyecan uyandıran söz demektir. Şiir, cezbedicidir. Ölçülü ve kafiyeli olanlarına *nazm/manzûme* denmiştir. Manzum şiir, mensur şiire göre çok daha yaygındır.

►

“Mademki sözün edebiyattan sayılabilmesi için belîğ olması lazım geliyor, mademki sözün manzum olmasıyla belîğ olması lazım gelmiyor, o hâlde şiir denilecek sözün mutlaka manzum olması gerekmez... Edebiyat belîğ sözler ise şiir en belîğ sözlerdir. Şiir, edebiyatın en seçme parçaları olduğundan her şiir edebiyattan sayıldığı hâlde her edebiyattan sayılan söz şiir olamaz.”

(Muallim Nâcî: *Istîlâhât-ı Edebiyye*: 145. s.)

“İnsanoğlunun dil vasıtasıyla erişebildiği en yüce, en ince, en derin, en ahenkli, en duygulu ve en etkili edebî ifade biçimi şiirdir.”

(Karatay: *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*: 540. s.)

Mahlas

Şairlerin edebiyatta kullandıkları ikinci ad, takma addır. Klasik edebiyatta mahlas olarak seçilen sözcüğün sonunda çoğunlukla Arapça nispet î'si bulunur. Bir kısım şairler mahlaslarını kendileri seçerler. Bir kısmına ise üstat saydıkları şairler tarafından yazılan bir mahlasname ile birlikte verilir. Mahlas, şairin kendi adı olabileceği gibi adı dışında başka bir sözcük de olabilir. Mesela Fuzûlî'nin adı Mehmed, Bâkî'nin Mahmud, Nefî'nin Ömer, Nâbî'nin Yusuf, Nedîm'in ise Ahmed'dir. Ahmed Paşa, Taşlıcalı Yahya Bey ve Şeyhülislam Yahya Efendi ise kendi adlarını mahlas olarak kullanmışlardır. Bazı şairlerin iki mahlası vardır: Seyyid Naîmî Nesîmî, Hâfız Abdurrahîm, Esad Galib, Sâni Efserî gibi. Bazı şairlerin mahlası yoktur: Kâdi Burhâneddîn, Kemâl Paşazâde gibi. Mahlaslar genel olarak şairin iç dünyasını anlatan huzûr, neşât, figân; yaratılış özelliğini anlatan azm, murâd; dîne ait adn, firdevs, riyâz; meslek ifade eden kâtib, asker; tabiatla ilgili âfitâb, bahr; zevk ve eğlence belirten ayş, mest gibi sözcüklerden seçilmiştir. Şairler kimi zaman mahlaslarını, sözlük anlamını da düşündürecek biçimde mısraın içine yerleştirerek hüsn-i tahallüs denilen sanatı meydana getirirler.

tîğ-ı müjgânıña sordu çeşm-i emrî tâ ola
ruhlarıñdan gayrıdan kat'-ı nazar âsân ola

(Emrî: *Divân*: g. 14/9)